

Adrian LĂCĂTUȘ

**TRADIȚIE, AUTONOMIE ȘI REALIZARE DE SINE ÎN
DIE STADT IM OSTEN, DE ADOLF MESCHEHDÖRFER**

În acest articol ne propunem să realizăm, dintr-o perspectivă mai larg culturală, analiza unui roman care, deși a fost primit cu entuziasm și premii în momentul apariției sale (1933), este astăzi în mare măsură o carte uitată: *Die Stadt im Osten*, de Adolf Meschendörfer, tradus în română și maghiară cu titlul *Corona*. Miza acestui studiu nu este însă una nostalgică și reparatorie, ci chiar una teoretică, încercând o reconceptualizare sau o re-descriere a noțiunii de tradiție și a relației acesteia cu alți termeni, precum cei de modernitate, libertate, educație sau democrație.

Meschendörfer a fost unul dintre cei mai importanți intelectuali sași din prima jumătate a secolului 20 și publicistica brașoveană de cultură îi datorează mult. *Die Stadt im Osten* este Brașovul, orașul este protagonistul romanului, dar nu ca decor, fundal, hinterland impresionist (deși aceste dimensiuni nu lipsesc și creează o atmosferă constantă în jurul acțiunii), ci în primul rând ca entitate socială și politică, ca *polis* cu instituții, structuri și ierarhii tradiționale puternice și incontestabile. Toate acestea creează câmpuri de forțe de a căror culoare trebuie ținut cont, care nu pot fi transgresate, care sunt la fel de solide precum zidurile de piatră ale orașului.¹

Narațiunea și numeroasele pasaje evocatoare ale romanului urmează o cronologie convențională, aceea a evoluției personajului-narator și a colegilor săi de școală, din copilărie până la maturitatea ușor nostalgică. Este astfel și un roman al formării, educației și evoluției (un *Bildungs-, Erziehungs- und Entwicklungsroman*) inscriptibil într-o bine reprezentată tradiție a romanului de expresie germană, tradiție fondată de *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*. În „încercarea istorico-filosofică” din *Teoria romanului*, tânărul Lukacs observa că formula „roman de educație” nu traduce doar parcursul protagonistului, ci revelează și scopul sau funcția operei în sine, „o realitate în stare de a-i forma și pe alții și a le favoriza dezvoltarea”². Deși în stilistica frazei sale romanul lui Meschendörfer este adesea modern, expresionist, el rămâne totuși produsul unei culturi marcate profund de tradiție (dar de o tradiție specială), încapsulate istoric, și este orientat de mecanismele de conservare ale acestei culturi. Naratorul însuși se percepe pe sine nu doar ca reprezentant al unei comunități, ci și ca un gardian simbolic al acesteia.³

Romanul nu este însă unul idilic (uneori este chiar negru și neo-gotic). Tensiunea dintre caracterul imuabil al tradiției, al ordinii vieții comunitare și aventura romanescă este constitutivă genului și credem că în mare parte explicația lui Lukacs pentru acest aspect rămâne relevantă:

Acțiunea determinată de acest fel (formarea personajului, n.n.) are un anume calm cert, caracteristic existenței desfășurate într-un climat de securitate. Dar nu este vorba de calmul aprioric al unei lumi perfect ordonate: voința de formare conștientă și sigură în ce privește scopul urmărit, ea este cea care creează acest climat de securitate ultimă. În sine, această lume nu este liberă de primejdii. Trebuie să vezi șirurile lungi de oameni care pier din pricina incapacității lor de adaptare, sau pe alții, care se vlăguiesc și se usucă din pricina capitulării premature și necondiționate în fața realității, pentru a măsura primejdia care pândește pe

¹ Trebuie menționat că această tradiție și această comunitate, care împreună constituie orașul, sunt în roman ambele și în exclusivitate săsești, elementele maghiare sau românești lipsind complet din compoziția socială, fiind externalizate sau reduse la o episodică prezență decorativă, pitoresc-exotică. Asta deși romanul își plasează acțiunea în Brașovul sfârșitului de secol 19 și începutului de secol 20.

² Georg Lukacs, *Teoria romanului. O încercare istorico-filosofică privitoare la formele marii literaturi epice*, București, Ed. Univers, 1977, p. 138.

³ De aceea revine la genealogia sa centrată pe un strămoș ce fusese paznic al Porții Ecaterinei și de aceea insistă asupra detaliului amplasării camerei în care trăiește, lipită de zidul turnului acestei porți.

*oricine și de care a scăpa este fără îndoială posibil doar printr-un act de salvare individuală, iar nu printr-o apriorică mântuire.*⁴

Dacă privim cu atenție, observăm că până și limbajul, secularizat filosofic, cu care Lukacs descrie aspectele definitorii ale acestui tip de roman, trădează etosul protestant care îi stă la bază. În cazul romanului lui Meschendörfer dimensiunea protestantă a comunității săsești brașovene (exprimată nu doar în plan ecleziastic, ci și moral, social și politic) va defini pregnant specificul tradiției și mecanismele relației individului cu aceasta. Deși romanul conține pasaje de reverie neo-romantică orientată spre originile poporului care a colonizat aceste pământuri și spre momentul întemeierii orașului, istoria comunității, a „patriei” nu începe cu adevărat decât odată cu reformatorul Johannes Honterus și cu reforma pașnică a acestuia. Tot ceea ce a fost înainte constituie un fel de preistorie nebuloasă și amorfă din punct de vedere moral, un stadiu dacă nu lipsit de valoare, posedând cel mult una secundară. Din punctul acestei origini clare, care fondează credința comunității, legea, instituțiile și consacră castele și ierarhiile ei, începe adevărata tradiție.

Discursul convențional al modernității (cel puțin în dimensiunea ei liberală) este unul care amendează tradiția sau i se opune. Studiile revelatoare pe care Edward Shils le-a dedicat conceptului de tradiție⁵ pornesc de la observația preliminară că, de la începuturile epocii moderne (care își poate identifica una din borne în chiar mișcarea Reformei), tradiția a fost văzută ca adversară a libertății individului. Liberalismul raționalist vede tradiția ca pe o repetiție prostească a aceluiași gesturi și comportamente. Liberalismul romantic o vede ca blocând spontaneitatea individului, sensibilitatea și creativitatea sa. În cazul nostru însă avem de a face cu o tradiție a autonomiei și libertății (atribute atât ale comunității politice republicane, cât și ale individului), o tradiție ale cărei principii fondatoare sunt moderne, dar care au fost de mult încorporate și păstrate în structuri sociale și culturale solide. Romanul și naratorul său acceptă integral această tradiție, atașamentul față de trecutul orașului vibrând în paginile cărții. Acestui trecut i se atribuie o valoare intrinsecă. Chiar și la nivel retoric romanul creează o stare de comuniune (a naratorului, cel puțin) cu forțele trecutului, cu înaintașii mai îndepărtați sau mai apropiați (eroi ai orașului adesea asediat, protopopi, profesori). Genealogiile la care se face referire destul de frecvent indică continuitatea acestei tradiții și caracterul ei real, chiar dacă potențat imaginar.

Caracteristicile acestei tradiții fac ca atunci când, în mod implicit și subtil, în numele ei, diverse forme ale existenței moderne (atât politice cât și intelectuale) să fie respinse sau dezavuate, naratorul-raisonneur să nu cadă pe pozițiile unui tradiționalism irațional. De pildă, atunci când sesizăm prin diverse mărci ironice sau sarcastice o respingere a naționalismului „verde” emergent printr-un nou partid politic, aceasta se petrece în primul rând pentru că noua mișcare este populistă și vulgară, pentru că aduce cu sine o violență ce dezechilibrează raportul dintre caste și viața comunității în general. În această situație conservatorismul politic ia forma unui liberalism al moderației.

Structura universului acestui roman exacerbează chiar paradigma „romanului educației”. Școala este nucleul acestei tradiții și al identității sale (în evocarea naratorului, elevii ei au fost întotdeauna garda cea mai eroică în apărarea zidurilor sub asediu; ea este și dovada supremă a valorii și a misiunii acestei comunități a sașilor transilvăneni: „Și am avut 300 de școli de nivel european, noi, 230.000 de sași”⁶). Școala nu este doar centrul acestei lumi, al acestei comunități și al acestui oraș, ci este însuși patternul de organizare al societății românești. Romanul creează prin configurația materialului său senzația că lumea întreagă este o emanație și o prelungire a structurii școlii și a relațiilor dintre elevi.

⁴ G. Lukacs, *op. cit.*, p. 138.

⁵ v. Edward Shils, *Tradition and Liberty: Antinomy and Interdependence*, în „Ethics”, vol. LXVIII, No. 3, (Apr. 1958), pp. 153-165; *Tradition*, în „Comparative Studies in Society and History”, vol. 13, No. 2, (Apr. 1972), pp. 122-159.

⁶ Adolf Meschendörfer, *Corona*, București, Ed. Criterion, 1982, p. 230.

Ca și tradiția pe care o centrează, și modelul școlii este pentru narator unul absolut. Este o instituție carismatică în sensul cel mai propriu al cuvântului. Ea își are ritualurile ei ferme, sacerdoții ei, și își inițiază membrii în totalitatea situațiilor de viață semnificative (de la cele politice până la cele erotice). Fiind absolută, este și suficientă. Atunci când, absolvind acest liceu, tinerii se înscriu la universități germane prestigioase în Europa, această experiență apare în roman drept o „farsă academică”⁷. Naratorul o spune direct: „Câtă știință aveam nevoie dobândisem în anii de școală”⁸. Nimic altceva decât pedanterie sau specializare sterilă și inutilă se poate adăuga la formarea dobândită „acasă”. Oricum această formare externă „superioară” nu este validată decât în interiorul matricei sociale și culturale. Reușita ia forma adaptării la exigențele acestei matrice, obținerii capacității de a îi ocupa pozițiile simbolice și profesionale și de a o perpetua. Toate personajele se întorc acasă după experiența lor externă.

Până și nivelul tensiunilor intersubiective din roman, al rivalităților erotice (locul central ocupându-l aici conflictul complex și permanent dintre narator și Harald) este unul care se formează în cadrul școlii, printre băncile claselor primare. Competiția școlară democratică este modelul relațiilor interumane: atâta timp cât ea este arbitrată de reguli (nescrise, cele mai multe dintre ele), echilibrul grupului este păstrat; când însă aceste reguli sunt încălcate, lucrurile degenerază într-o dezordine demonică care îi pierde pe cei slabi, cei care au provocat-o pierzându-și sufletul (v. scrisorile lui Harald). Valorile triumfătoare sunt moderația și resemnarea, aceasta din urmă înnobilită de aura unei îndreptări morale.

Este posibil ca această configurare a universului social romanesc în analogie cu lumea școlii și recentrarea repetată pe acest pattern să țină de obsesia autorului/naratorului și să trădeze un complex al intelectualului care prelungește imaginativ sau extrapolează lumea pe care era stăpân, a cărei competiție o putea controla și în care își găsea o identitate și o poziție confirmate. (Un complex de tipul celui analizat de Robert Nozick în eseul său *Why Do Intellectuals Oppose Capitalism?*)⁹ Pe de altă parte însă este evident că însăși această comunitate a plasat școala în centrul ei simbolic, că figura întemeietoare a reformatorului Honterus se suprapune peste cea a rectorului școlii și că sărbătoarea principală a orașului, cea care dă istoriei sale un ritm egal, rămâne sărbătoarea sfârșitului de an școlar, *Honterusfest*.

Așa cum este reprezentată în romanul lui Meschendörfer, cultura brașoveană a sașilor (în sensul larg pe care îl dau științele sociale termenului de cultură) re poziționează relația tradiție – modernitate, aceasta apărându-ne aici ca fiind departe de un proces univoc și unidirecționat istoric. Tradiția Brașovului este una a libertății individuale fundamentate pe o morală protestantă. Amintindu-și atitudinea tatălui, naratorul spune: „Aproape întotdeauna mă lăsa în voia mea, căci prețuia autonomia și independența mai mult de orice”¹⁰. Este astfel vorba de o tradiție care nu doar oferă posibilitatea realizării individuale, ci chiar așteaptă cu o anumită exigență această realizare. De aceea școala și competiția în educație, ca probă existențială decisivă, joacă un rol social și simbolic atât de important. În plus, este o tradiție în care exercițiul politic democratic este o normă multiplicată în diverse dimensiuni ale vieții sociale, în pluralitatea de foruri și organizații a căror activitate începe, din nou, din școală. Pe scurt, e vorba despre o tradiție în același timp severă și liberală, în care valoarea și confirmarea individuală sunt produsul realizării personale și nu efectul atribuirii externe.

Astfel, respingând diversele forme politice și estetice „extreme” ale modernității și reafirmându-și atașamentul față de această tradiție a vechiului oraș, naratorul rămâne fidel unor principii fondatoare ale lumii moderne (autonomia individului, realizarea personală democratică).

⁷ *Ibidem*, p. 150.

⁸ *Ibidem*, p. 150.

⁹ v. Robert Nozick, *Socratic Puzzles*, Harvard, Harvard University Press, 1997.

¹⁰ A. Meschendörfer, *op. cit.*, p. 99.

Așa cum i le oferă această tradiție de care se simte legat, ele nu sunt valori arbitrare ci, posedând carisma pe care întregul complex social, religios, cultural și estetic le-o conferă, îi satisfac naratorului (și cititorului său ideal) în mod moderat, dar eficient și terapeutic, nevoia elementară de sacru.

Abstract

Although written in the 30's and displaying interesting marks of modern, expressionist esthetics, Adolf Meschendörfer's novel is contained by a genre (that of the *Bildungsroman*) and by a culture (that of the independent, protestant city of Brasov, as configured from the second half of the 16th century) that are both traditional. However, this tradition is not set in antinomy with modernity. Its analysis deconstructs this classical equation because we are dealing here with a protestant tradition of autonomy of the individual and of the republican democratic rule of the community. Also, as the structure of the novel's universe reveals, the school as charismatic institution and education and self-accomplishment as a key value are central in this world view, generating the whole system of relations between the characters. The attachment of the narrator to this tradition does not make him an adversary of modernity as a paradigm, but rather reticent to modernity as historical and political reality. The feeling of this special tradition moderately satisfies both moral individualism and the individual's need for the sacred.